

Két nagygyűlés Budapcsstcn

1894 januárjában a pesti Vigadóban került sor az első országos katolikus nagygyűlésre, amely a kormány egyházpolitikai reformtervei elleni tiltakozásnak adott hangot. Másfél hónappal később a kormány háttértámogatásával a Városligetben rendeztek ellendemonstrációt, amelyet az Andrásy úton tartott százezres tömegfelvonulás vezetett fel. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a két nagygyűlés szervezői miként kísérelték meg elnyerni a közvélemény rokonszenvét, és hogyan alakult az események közéleti visszhangja.¹

A 19. század végének Magyarországn kezdétét vette a politika világának lassú demokratizálódása. Bár a tömegek részvételét a szűkre szabott választójog jelentősen korlátozta, a kulturális fejlődés, az olvasni tudás növekvő szintje – és nem utolsósorban: a sajtó megerősödése (Buzinkay, 2008: 90) – arra ösztönözte a politikusokat, hogy törekvéseikhez igyekezzenek megszerezni a nyilvánosság támogatását. Az általuk szervezett tömeggyűléseknek az egész ország közvéleményét meg kellett szólítaniuk, hiszen egy demonstráció csak akkor lehet sikeres, ha „széles körű rokonszenv, támogatógyűrű” övezi (Pataki, 1998: 137).

A közszereplőknek a 19. század végén számolniuk kellett azzal, hogy a politika szertartásait valójában „egy, a jelen lévőnél szélesebb közönség előtt celebrálják” (Mazzoleni, 2002: 119), ezért egyre fontosabbá vált a közvetítő szerepét játszó sajtó igényeinek kielégítése. Ez pedig azt jelentette, hogy a politikai üzenet megfogalmazásán kívül az esemény egyéb körülményeinek a megtervezésére is gondot kellett fordítani. Az előkészítés, a szónokok fellépése, a gyűlés rendezettsége, szimbólumai, a helyszín dekorációja, a résztvevők társadalmi összetétele, létszáma, magatartása, a kívülállókkal és a hatóságokkal kialakuló viszonya, valamint az esemény által felkeltett érzelmek olyan szempontok voltak, amelyek a sajtó szemüvegén keresztül szemlélve komoly jelentőségre tehetek szert. Ebben nagy szerepet játszott

„...a tömegtájékoztatás természetes hajlama arra, hogy a politikai tájékoztatást *perszonalizálja*, hogy inkább arra összpontosítson, *ki és hogyan* tesz vagy mond valamit, semmint arra, hogy az illető *mit* tesz vagy mond” (Mazzoleni, 2002: 88; kiemelés az eredetiben).

E tanulmány két példa – a budapesti katolikus nagygyűlés, illetve a válaszként megrendezett ellendemonstráció – alapján vizsgálja, hogy a 19. század végén a magyar politika szereplői miként kísérelték meg gyűléseiket „eladni” a sajtó számára. A két esemény az úgynevezett egyházpolitikai küzdelem fontos részét alkotta. Ez azért érdemelhet figyelmet, mert azon kevés világnézeti alapú vitatéma közé tartozott, amely egy időre képes volt meghatározó szerepre szert tenni a politika napirendjén. A dualizmus évtizedeiben ezt elsősorban a közjogi kérdés, az Ausztriával 1867-ben kötött kiegyezés megítélése határozta meg.

Az egyházpolitikai küzdelem kiváló oka a különlegesen bonyolult családjogi kérdések szabályozása volt (Csáky, 1967: 106). 1890-ben a kormány megtiltotta az eltérő felekezetű szülők házasságából származó gyermekek „elkeresztelését”, vagyis nem az előírás szerinti felekezetbe való felvételét. (A törvény értelmében a vegyes házasságból származó fiúknak apjuk, a lányoknak anyjuk vallását kellett követniük, a szülők szándékaira való tekintet nélkül.) A rendelkezést a katolikus alsópapság széles rétegei vélték ellentétesnek a hitelvekkel, ezért megtagadták a végrehajtását. A rendezési kísérletek nem hoztak eredményt, az egyre élesebbé váló csatározások viszont megosztották a közvéleményt, és politikai válságot okoztak. A kormány végül – az uralkodó, illetve a konzervatív többségű főrendiház ellenkezésének letörését követően – szélesebb reformcsomagot fogadtatott el. A folyamat az 1894–95-ös törvények elfogadásával, a kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvezés bevezetésével, a zsidó vallás recepciójával, a teljes vallásszabadság kimondásával, valamint a gyermekek vallásáról szóló előírások újraszabályozásával ért véget (Salacz, 1974: 96).

¹ A tanulmány az OTKA NK 83799 számú pályázatának támogatásával készült.

A katolikus nagygyűlés

Az egyházpolitikai küzdelemben a katolikusok nagy súlyt fektettek a hívők véleményének nyilvános kifejezésére. Egyes településeken tiltakozásokat szerveztek, mise után a reformtervek ellen tüntettek (Csáky, 1967: 96). A tüntetések azonban alig voltak képesek elérni a sajtó ingerküszöbét és valóságos politikai hatást kifejteni. A liberális véleményformálók biztosak voltak abban, hogy az ellentábor képtelen lesz nagyobb tömegek megmozgatására. Beksics Gusztáv² például 1891-ben úgy vélte: „...a katolikusok millióit nem lehet templomi zászlók, káplánok és sekrestyések vezetése alatt a kormány ellen fölvonultatni. A tervezett mozgalom ekképp politikai célját el nem éri” (Febronius, 1891: 6).

A formálódó politikai katolicizmus vezetői ezért keresni kezdték a hatékony véleménynyilvánítás lehetőségét. Ehhez nagy szükség lett volna a hivatalos egyházi jóváhagyásra. A hierarchia helyzete ugyanakkor kényes volt, ugyanis a kormánynak nagy befolyása volt a püspöki kinevezésekre, így sok főpap az állam lekötelezettje volt (Adriányi, 1974: 23). Az arisztokratikus felfogású püspöki kar számos tagja emellett attól tartott, hogy egy politikai demonstráció aláásná az egyház tekintélyét. Zichy Nándor gróf³ 1892-ben hivatalosan is országos nagygyűlés tartására tett javaslatot, amelyet a püspöki kar végül meg is tárgyalt. A felszólalók ugyan általánosságban támogatták az ötletet, de az időt még nem látták alkalmasnak, mert aggódtak, hogy az „egészséges katolikus közszellem hiánya miatt” a gyűlés veszélyeket rejthet magában. A terv megvalósítását ezért későbbre halasztották.⁴

A Vatikán elégedetlenséggel fogadta a püspökök magatartását. XIII. Leó pápa⁵ 1893. szeptember 2-án kelt Constanti Hungarorum kezdetű körlevelében azt kérte a főpapoktól, hogy erélyesen fejezzék ki tiltakozásukat a reformtervekkel szemben.⁶ Miután pedig az 1892 novemberében Wekerle Sándor⁷ vezetésével megalakult kormány programjának részévé tette a kötelező polgári házasság bevezetését, a hierarchia elszánta magát a cselekvésre.

A püspöki kar novemberben hozzájárult a nagygyűlés megtartásához, az eseményt azonban igyekezett ellenőrzése alatt tartani. A testület felkérte a kijelölt szónokokat, hogy előzetesen mutassák be előadásuk szövegét, valamint ragaszkodott ahhoz, hogy a keresztényszocializmusról tervezett előadást „mint ezidőszerint nem opportunus” tárgyat hagyják ki a programból. A püspökök a résztvevők körét is korlátozni akarták, ezért előre közölték a nagygyűlés elnökségével a megjelenésre alkalmasnak tartott „kiváló férfiak” névsorát.⁸ Az esztergomi főegyházmegyében például arra utasították az espereseket, hogy elsősorban az „értelmi osztályhoz” tartozó világiak köréből válasszanak résztvevőket.⁹ A határozati javaslatok szövegét – a szervezőbizottság elnökségével közösen – maga Vaszary Kolos¹⁰ hercegprímás állapította meg.¹¹

Az előkészítés belterjességével sok katolikus elégedetlen volt. Az egyik egyházi folyóirat szerzője például azt tartotta volna szükségesnek, hogy a szervezés „minden körre nézve népszerű legyen. [...] Titkolódzásra nincs szükségünk. A nyilvánosság adja meg a munka igazságosságának és erejének színét, az képes nyíltságával odavonzani mindenkit.”¹²

Az eseményt 1894. január 16-án rendezték meg. Az egyetemi templomban délelőtt misét celebráltak, majd délután 4 órakor a zsúfolásig megtelt pesti Vigadóban került sor a gyűlésre. A részvétel csak belépő fizetése ellenében, meghívó felmutatásával volt lehetséges. A 23 percig tartó megnyitó beszédet a teljes ünnepi ornátusban megjelenő Vaszary Kolos tartotta. Ezután Zichy Nándor tudatta a megjelentekkel, hogy az elnökség táviratban üdvözölte Fe-

2 Beksics Gusztáv (1847–1906) újságíró, történész, publicista, 1874-től több ízben szabadelvű országgyűlési képviselő.

3 Zichy Nándor (1829–1911) közigazdász, politikus, katolikus lapok rendszeres szerzője, a főrendi ház tagja, 1889-től a Szent István Társulat elnöke, 1895-ben a Katolikus Néppárt megalapítója.

4 Esztergomi Prímási Levéltár (EPL) Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai 1892. december 17. 14.

5 XIII. Leó (gróf Gioacchino Pecci, 1810–1903) 1846-tól Perugia püspöke, 1878-tól pápa, a keresztényszociális irányzat képviselője.

6 A mi Szentséges Urunknak, XIII. Leó pápának körlevele Magyarországra püspökeihez. Magyar Állam, 1893. szeptember 8.

7 Wekerle Sándor (1848–1921) jogász, pénzügyi szakértő, szabadelvű politikus, 1892–1895 között, valamint 1906–1910 és 1917–1918 között miniszterelnök.

8 EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai. 1893. november 30. 9–10.

9 EPL Cat. D/c 124-1894. Kisfaludy Zsigmond alesperes Vaszarynak, Somorja, 1894. január 2.

10 Vaszary Kolos (1832–1915): bencés szerzetes, 1855-ben pappá szentelik, 1885-től pannonhalmi főapát, 1891–1912-ig esztergomi érsek, 1893-tól bíboros.

11 Országos katolikus nagygyűlés. *Magyar Állam*, 1894. január 6.

12 A Katolikusokhoz. *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1894. január 12.

renc Józsefet és XIII. Leó pápát. Az első két beszéd elhangzását követően bejelentették, hogy már meg is érkezett a válasz a királytól, aki „kedvesen fogadta” és „őszinte köszönettel” viszonzta a köszöntést. Az üzenetet a közönség állva hallgatta meg, majd „percekig tartó éljenzés” következett. Három újabb szónok szereplése után a nagygyűlés elfogadta a határozatokat. Ezek szerint a katolikusok kötelesek részt venni az egyházi és politikai életben, a választásokon pedig olyan személyre szavazni, aki „a katolikus hitet és egyházat meg nem támadja, hanem annak védelmére vállalkozik”. A gyűlés ezen kívül követelte az elkeresztelési rendelet és a polgári házasságra vonatkozó törvénytervezet visszavonását, valamint a katolikus iskolahálózat védelmét. Végül Zichy Nándor bejelentette, hogy vidékről százhúszezer támogató aláírás érkezett. A gyűlés főpapi áldással ért véget, amit a hallgatóság térden állva fogadott (Esterházy & Zichy, 1894: 12–76).

A „nyugodt erő” megnyilatkozása vagy a kultúrharc nyitánya?

Az esemény már jóval a megrendezése előtt felkeltette a sajtó érdeklődését. Néhány lap január elején arról tudósított, hogy egyes szociáldemokrata csoportok ellentüntetést akarnak tartani, és azt sugallták, hogy a szervezett munkások akár erőszakos provokációt is végrehajthatnak. A Hétfői Újság című bulvárlap szerint az „aggasztó helyzet” miatt az egész rendőrséget mozgósították, és a katonaságot is készenlétbe helyezték. A miniszterelnök állítólag arra kérte a prímást, hogy a gyűlést inkább egy másik városban rendezzék meg.¹³ Egyes lapok szerint az eseményt az egyház Esztergomba akarta áthelyezni.¹⁴

A híresztelésekre a Magyar Állam című napilap szerkesztősége adott választ. A radikalizálódó alsópapság orgánuma azzal vált hírhedtté a kor közvéleményében, hogy a püspökökön messze túltéve – és hosszas konfliktusokba keveredve velük – lépett fel a kormány reformtervei ellen (Dersi, 1973: 84). A lap szerzője követelte, hogy a katolikusok szabadon élhessenek alkotmányos jogaikkal: ha a szociáldemokraták provokációra készülnek, akkor azt az államnak meg kell akadályoznia. Ezután – jellegzetes antiszemita felfogást követve – kijelentette: „mi bármily tüntetésért az izraelitákat tesszük felelőssé”, amit azzal indokolt, hogy szerinte „a zsidók” irányították a szociáldemokratákat is és az antiklerikális sajtót is. Végül azzal fenyegetőzött, hogy ha megzavarják a gyűlést, akkor Szent Vince napjának előestéjén, január 21-én minden településen megkezdődnek a tüntetések

„...a mai vallási háborúnak egyedüli okai, a zsidók ellen és pedig nem szórványosan, hanem egyszerre. A magyar nép még nem feledte el az 1883-iki nótát s fog találni módot, hogy az egyházpolitika helyett a zsidókérdés jöjjön napirendre”.¹⁵

Az 1883-as utalás a tiszzaeszlári vérvád tárgyalását követő antiszemita zavargásokra vonatkozott. Két nappal később a Pester Lloyd ironikus írásban ismertette a szöveget, hangsúlyozva, hogy az ellenőrizetlen híresztelésekre válaszul, „nevetséges” módon fenyegetőző cikk a katolicizmus valódi vezérei számára is kínos. A szerző szerint a kormány mindenkinek a szólásszabadságát tiszteletben tartja, és a nagygyűlés megtámadásáról szóló híreknek nem kell jelentőséget tulajdonítani. A rendőrség minden rendbontást meg fog gátolni – bármilyen csoport is kezdeményezi.¹⁶

Bár a kormány félhivatalos szócsövének számító lap igyekezett valóságos értékére leszállítva foglalkozni az írással, az mégis jelentős figyelmet keltett. Jól jelzi ezt, hogy a londoni The Times már másnap beszámolt a két cikkről.¹⁷ A liberális élclap, a Borsszem Jankó a Magyar Állam fenyegetéseire alkalmi versben reagált, és – a Pester Lloyd írásához hasonlóan – a kedélyek megnyugtatására törekedett:

13 Keresztes háború. *Hétfői Újság*, 1894. január 1.

14 Vörös és fekete zászló. *Magyar Állam*, 1894. január 11.

15 „Vörös” és „fekete” zászló. *Magyar Állam*, 1894. január 7.

16 *Pester Lloyd*, 1894. január 9.

17 Austria–Hungary. *The Times*, 1894. január 10.

„Bolond szó csak bolond lapban,
Nincs mögötte még veszély,
Lehet örült ötven-hatvan,
De ötezer okos pap van:
Nem lesz Szent Bertalan éj.”¹⁸

Az esemény végül nyugodt körülmények között zajlott le. A szociáldemokraták képviselője már január 10-én cáfolta a munkásdemonstrációról szóló híreket.¹⁹ A katolikus nagygyűlésen pedig a beszámolók szerint egyáltalán nem történt rendezettség, „előkelő” színvonal, nyugodt karaktere volt, és nem jelentett provokációt egyetlen politikai irányzatra nézve sem.²⁰

A gyűlésre 5700 jegyet adtak ki, tehát a szervezők jelentős, de nem kimagaslóan nagy tömeget tudtak megmozgatni. A katolikusokkal rokonszenvező lapok ezért nem érvelhettek volna meggyőzően a megjelentek számával, így inkább azt hangsúlyozták, hogy a körülményekhez – vagyis az előzetes várakozásokhoz, illetve az épület befogadóképességéhez képest – jóval több résztvevő érkezett. A beszámolók szerint a Vigadó környékén „roppant tolongás” volt tapasztalható, az óriási termet pedig teljesen megtöltötte a tömeg.²¹ A Magyar Állam becslése szerint az épületbe csupán az érdeklődők egyharmada fért be, és legalább tízezren kívül rekedtek.²²

A létszám mellett a megjelentek „őszinte meggyőződése” is fontos érvet jelentett: „...önként jöttek, a tiszta, a lángoló lelkesedés vezette őket, nem pedig – mint a képviselőválasztásoknál történni szokott – a szolgabíró parancsszava s a kormány rendelkezési alapjának pénze.”²³

A létszámról és az elkötelezettségre való hivatkozást, amely egyfajta demokratikus szempont érvényesítése volt, a rendi hagyományok jegyében kiegészítette a jelenlevő előkelőségek felsorolása. A Pesti Napló szerzője szerint például a résztvevők nagy számát „súlyban emelte a megjelentek társadalmi állása”.²⁴ A Katolikus Szemle szerint hatszáznál több zászlósúr, mágnás, főpap, képviselő, nagybirtokos, ezer előkelő polgár, ügyvéd, bíró, tisztviselő, valamint ezeröttszáz egyházi és független világi személyiség volt jelen.²⁵

A liberális véleményformálók mindig gyanakvással fogadták a katolikusok közéleti követeléseit, hiszen a modern politika fontos alapelve a hit és a közélet szférájának elválasztása (Enyedi, 1998: 15). A nagygyűlés támogatói ezért azt hangsúlyozták, hogy nem hágták át az íratlan szabályokat, „ki volt mondva, hogy minden, az állam, a kormány, a képviselőház, a pártok és más vallásfelekezetek elleni izgatás, sértés avagy kihívás, e nagygyűlésből távol tartassék. Így határozta a rendezők és meg is tartották.”²⁶ Az idézett cikk egyenesen azt sugallta, hogy a gyűlés a király jóváhagyásával zajlott le. A hivatalos elismerés látszatát keltő közlés szerint a gyűlésen megjelent a közös külügyminisztérium államtitkára, aki állítólag nem hivatalosan magát az uralkodót képviselte.²⁷

A katolikusok az eseményt összességében jelentős sikerként értékelték. Azt várták, hogy megteremti a hívők közötti szolidaritást, és nemsokára valóra válhat egy „nagy, általános katolikus szövetség”.²⁸ Víziójuk szerint a katolikusok egyfajta ellentársadalommá szerveződve, egyesületeik, sajtójuk és nyilvános demonstrációk segítségével felvehetik a versenyt a liberálisokkal.²⁹

A nagygyűlés céljaival nem rokonszenvező újságírók úgy találták, hogy a résztvevők többsége nem saját politikai meggyőződéssel rendelkező, tájékozott polgár volt, hanem félrevezethető, „fanatizált” vagy egyszerűen csak meg-

18 Szent Vincze. *Borszem Jankó*, 1894. január 14.

19 „Die rothe und die schwarze Fahne”. *Pester Lloyd*, 1894. január 10.

20 A katolikus nagygyűlés. *Magyar Hírlap*, 1894. január 17.; Ungarischer Katholikentag. *Die Presse*, 1894. január 17.

21 A katolikus nagygyűlés. *Pesti Napló*, 1894. január 16. (esti kiadás)

22 A budapesti katolikus nagygyűlés. *Magyar Állam*, 1894. január 18.

23 Uo.

24 A katolikus nagygyűlés. *Pesti Napló*, 1894. január 17.

25 Időszaki szemle 1894. január 27. *Katolikus Szemle*, 8. kötet. 89.

26 A katolikus nagygyűlés. *Pesti Napló*, 1894. január 17.

27 Uo.

28 A kath. nagygyűlés előtt. *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1894. január 5.

29 Magyar Katolikus Tábor. *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1894. február 23.

vásárolt „statiszta”. A Népszava például arról tudósított, hogy a kalocsai érsek saját költségén hatvan földművest hozatott fel, akinek napidíjat is fizetett. A kommentár szerint szükséges is volt az ilyesfajta toborzás, különben senki sem lett volna a gyűlésen.³⁰ A Pesti Hírlap szerint az eseményen csak a faluról hozatott parasztok, papok (és a miniszterelnököt polgári származása miatt lenéző arisztokraták) vettek részt. Ezzel éles ellentétben, az elmaradott vidékek gondolkodásával szembeállítva viszont „Budapest, az ország művelt, felvilágosodott társadalma, méltó közönnyel fordult el a megrendelt ultramontán tüntetéstől”.³¹

A Pester Lloyd arról írt, hogy Budapestet aznap mintha kicserélték volna: a modern nagyvárosból zárandokhely lett, amelyet elárasztottak a vidéki delegációk.³² Egy másik tudósítás szerint:

„Igen érdekes képet nyújtott az ország minden részéből a nagygyűlés alkalmából a fővárosba sereglett vidékiek sűrű tömege. Volt ott gubás, szűrös, bundás, kékbeli földműves, akik mindannyian plébánosaik vezetése alatt jelentek meg.”³³

A távoli vidékek lakóinak megjelenése a nagyvárosi környezetben mindig érdekességnek, látványosságnak számított már önmagában is (Hannerz, 1991: 97), ugyanakkor a konkrét esetben a sajtó idegenségüket az általuk támogatott politikai felfogás ellen is felhasználta. A Pesti Hírlap tudósítása szerint a közönség mindig a megfelelő pillanatban tört ki ovációban, „a vidéki torkok bámulatosan jól működtek” – vagyis a tömeg idegenségét a fanatikus hozzáállással, a kritikai gondolkodás hiányával jellemezte.

A szöveg szerint a nagygyűlés résztvevőinek két nagy csoportja egymás számára is idegen maradt, a hierarchia tagjai és az egyszerű hívők között éles különbségek mutatkoztak. A püspököket alaposan megbámulták, hiszen a többség életében legfeljebb egyszer, bérnyújtásakor láthatta őket. A nagygyűlés utáni banketten pedig csupán egyetlen főpap vett részt.³⁴ Az elit és a többi résztvevő közötti távolságot hangsúlyozta a Borsszem Jankó is:

„Elül papok dikcióztak, hol magyarul, hol diákul,
Jó parasztok nem értették, csupán áment mondtak hátul.
[...]
Hűbérurak bársony trónon ragyogtak az első sorban,
Lábuk alatt misera plebs [szegény nép] – éppen, mint a középkorban.”³⁵

Ferenc József távirata szintén nagy figyelmet kapott a sajtóban. A katolikus interpretáció a gesztust a bizalom jelének, jelentős eredménynek értékelte.³⁶ A The Times ezzel szemben kiemelte, hogy a válasz rövid volt, nélkülözte a konkrét politikai tartalmat és csupán a király formális köszönetét tartalmazta.³⁷ Az időtényező szintén nézeteltérésekre adott alkalmat. A Népszava arról számolt be, hogy a szervezők a gyűlés nevében délután 5-kor küldték el a táviratot, és – valószerűtlen módon – fél 6-kor már fel is olvasták az állítólagos választ.³⁸ A megtévesztés vádjára a katolikusok azzal reagáltak, hogy a primás már kora délután elküldte üdvözlését Ferenc Józsefnek. Szerintük az volt az igazán érdekes, hogy a király azonnali, közvetlen választ adott. (Szemben például a szabadkai katolikus gyűlés üzenetével. Az erre adott köszönet csak hetek múlva, a belügyminiszter és a főispán közvetítésével jutott el a gyűlés elnökéhez.)³⁹

Egyes lapok a nagygyűlésben a hagyományos antiklerikális előítéletnek, a „papzsák” telhetetlenségének és kapzsiságának igazolását látták. Az elkötelezetten antiklerikális Népszava például kiemelte, hogy belépti díjat kellett

30 Társadalmi szemle. *Népszava*, 1894. január 19. 5.

31 Válság és kibontakozás. *Pesti Hírlap*, 1894. január 20.

32 Der Katholikentag. *Pester Lloyd*, 1894. január 17.

33 A katolikus nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 1894. január 17.

34 Uo.

35 Katolikus nagygyűlés. *Borsszem Jankó*, 1894. január 21.

36 Erkölcsi győzelem. *Magyar Állam*, 1894. január 18.

37 Hungary. *The Times*, 1894. január 18.

38 Társadalmi szemle. *Népszava*, 1894. január 19. 5.

39 A király a katolikus nagygyűléshez. *Pesti Napló*, 1894. január 18.

fizetni: „...összejöttek, tanácskoztak és elmondtak néhány szent beszédnek nevezett dikciót a sötétség védelmére és bámultatták önmagukat és retorikai képességüket készpénzért. Hiába, a pap haszon nélkül nem tesz semmit!”

A Borszem Jankó karikatúrája a Vigadó termeibe bevonuló, feltűnően testes papokat ábrázolt. A rajzon a prímás egy püspökhöz fordulva megjegyzi: „Úgy látszik, méltóságod káptalanjából csak kevesen jöttek el.” A püspök válasza: „Az én kanonokjaim non numerantur, sed ponderantur [ne számláltassanak, hanem mérressenek meg].”⁴⁰ Ez a papság testsúlyán kívül arra is emlékeztetett, hogy a rendi országgyűléseken a szavazatokat sokáig nem számolták, hanem a résztvevők tekintélyét alapul véve „ponderálták”, vagyis mérlegelték. A tréfa ezzel a gyűlés archaikusnak tartott szellemiségére, életidegenségére is utalt.

A liberális nagygyűlés

Az esemény feltehetően nagyobb hatást váltott ki annál, mint amire a szabadelvű véleményformálók előzetesen számítottak. A Pester Lloyd már másnap arról írt, hogy a gyűlésen valójában nem a katolikusok, hanem csak az ultramontán kisebbség nyilvánult meg, és azt remélte, hogy a mérsékelt katolikus többség tiltakozni fog a határozatok ellen.⁴¹ A Pesti Hírlap még harciasabban fogalmazott:

„A kímélet s gyengédség kora lejárt. Terrorizmus ellen terrorizmust, a felekezeti fanatizmus ellen a liberális meggyőződés erejét kell szegezni. [...] És hogy a liberális tüntetések a felekezeti háború színében ne legyenek feltűntethetők, különösen a katolikus intelligenciának kell jó példával elől járni.”⁴²

A kormány hivatalosan nem tett ellenlépéseket, ugyanakkor megjelent a színen egy „civil mozgalom”, amely a Szabadelvű Párt érdekeit szolgálta. A fejleményeket értékelő *The Times* szerint a kabinet „dicséretes mérsékletet” tanúsított, hogy ne hergelje tovább a katolikusokat, a társadalmi szervezkedés pedig „elégé spontán”-nak mutatkozott.⁴³

A tiltakozás előkészítéseként liberális polgárok január 23-án Radocza János⁴⁴ vezetésével értekezletet tartottak a terézvárosi kaszinóban. Megbeszélésükön különösen azt a nagygyűlési határozatot sérelmezték, amely szerint a választásokon csak megbízható katolikusokra szabad szavazni. Az egyik felfogás szerint a nagygyűlés nem volt országos, reprezentatív esemény, mivel résztvevői egyszerű meghívásra jelentek meg. Ezért azt javasolták, hogy tartsanak „valódi”, legitim országos katolikus nagygyűlést, ahová minden törvényhatóságból mandátummal ellátott küldöttek érkeznek. Az ellenvéleményt Emich Gusztáv⁴⁵ fogalmazta meg. Eszerint a tiltakozás nem lehet tisztán katolikus jellegű, hiszen a hierarchia jóváhagyásának hiányában aligha lehet egy esemény felekezeti megmozdulás. A vitát végül február 11-én a budapesti liberális katolikusok értekezlete döntötte el, amely egy felekezeti és pártpolitikai szempontból is semleges nagygyűlés összehívására tett javaslatot (Szigetváry, 1894: 1–10).

A március 4-én rendezett eseményen a – feltehetően felfelé torzító – hivatalos rendőrségi jelentés szerint 75–80 ezer ember vett részt.⁴⁶ A vidékről érkező csoportoknak három fő gyülekezési pontot jelöltek ki: a Ferenc József (jelenleg: Széchenyi István) tér és a Gizella (jelenleg: Vörösmarty) tér környékét, a Kálvin teret, illetve a Nyugati pályaudvart. A rendezők nagy fémjelvényeket osztogattak „Éljen a szabadelvű egyházpolitika” felirattal. A gyülekezés már dél előtt megkezdődött, majd fél 2-kor indultak el a különböző csoportok, és az Andrássy úton a gyűlés színhelyére, a Városligetbe vonultak. A környék házain nemzeti zászlók, szőnyegek, drapériák jelentek meg. A résztvevők a közéleti

40 A katolikus nagygyűlésből. *Borszem Jankó*, 1894. január 21. 5.

41 *Pester Lloyd*, 1894. január 17. 2.

42 Válság és kibontakozás. *Pesti Hírlap*, 1894. január 20.

43 Church and State in Hungary. *The Times*, 1894. január 24.

44 Radocza János (1835–1926) ügyvéd, várospolitikus, 1872 után több ízben országgyűlési képviselő szabadelvű programmal, 1896-ban közéleti érdemeiért nemességet kapott.

45 Emich Gusztáv (1843–1911) zoológus, kiadó, szabadelvű országgyűlési képviselő 1884–1892 között.

46 Magyar Országos Levéltár K 149 1894. 6. tétel. 15. cs. 165. sz. A budapesti rendőrfőkapitány-helyettes jelentése az 1894. március 4-i nagygyűlés lefolyásáról.

szereplők és a kormánytagok villái előtt hosszas éljenzésbe kezdtek. A Városligetben az elnökség és az újságírók számára tribünt állítottak fel, amelyet bordó selyemmel vontak be, oldalain alacsonyabb tribünöket ácsoltak a nők és a meghívottak számára. Az eredeti tervek szerint délután 4-kor megnyitották a gyűlést. Mivel azonban a menet jelentős része még úton volt, szünetet tartottak, és háromnegyed órán át várakoztak, éljenzéssel és hazafias dalok éneklésével töltve el az időt. Ezután tíz beszéd hangzott el, szót kapott egy ellenzéki politikus, a Függetlenségi Párt egri elnöke is. Végül bejelentették, hogy 212 testület fejezte ki támogatását céljaik mellett. A gyűlés bezárása után a rendezőség a főszervező, Rohonczy Gedeon⁴⁷ vezetésével a nemzeti sírkertbe ment, ahol leróta kegyeletét Deák Ferenc és Irányi Dániel⁴⁸ emléke előtt, az egyetemi ifjúság pedig fátylós menetet rendezett a Városligetből a belvárosba.⁴⁹

Népünnepély vagy „fizetett statiszták” felvonulása?

A liberális sajtó az eseményt nagy sikerként értékelte – itthon és külföldön egyaránt. A *The Times* szerint például a gyűlés megghiúsította a klerikális törekvéseket arra, hogy a kormány politikáját népszerűtlenné tüntessék fel.⁵⁰

A támogatók legfontosabb érvként a tömeg méretét használhatták fel. A demonstrációk mindig is az erő felmutatására törekednek, ennek fő eszköze pedig a résztvevők számossága (Pataki, 1998: 136–137). A sajtó már az előzetes beszámolóiban is azt sejtette, hogy nagyon sokan várhatóak. A *Pesti Hírlap* például közölte, hogy nemcsak a központi emelvényen, hanem a gyülekezési hely szélén felállított szószékeken is beszélni fognak, mert a központi szónokok nagyon messze lesznek a tömegtől.⁵¹ A *Pesti Napló* szerint március 3-án délig huszonötezer utas érkezett Budapestre, ami tizenötezerrel volt több az átlagosnál.⁵² A forgalomban már délelőtt érezhető fennakadást okozott a vidéki báméskodók jelenléte.⁵³ A rendőrség falragaszokat tett ki a közlekedési rend módosításáról, a MÁV különjáratokat indított, a mentőegyesület pedig öt mozgóőrséget rendelt ki.⁵⁴

A gyűlés után a tömegre való hivatkozás még hangsúlyosabb lett. A bécsi *Die Presse* szerint összesen százharmincezer résztvevő volt, amelyből hatvanezren érkeztek vidékről.⁵⁵ A *The Times* szerint olyan nagygyűlést tartottak, amilyen Magyarországon még sohasem volt, és a kontinensen is csak ritkán. A létszámot ez a lap már százötvenezer főre tette.⁵⁶ A *Borsszem Jankó* kommentárja azzal élcelődött: „Nagyzási hóbort az, ha a januári katolikus nagygyűlés a múlt vasárnapi tüntetés után is katolikus nagygyűlésnek tartja magát.”⁵⁷ A Kálvin téren összegyűlt emberek látványát egy tudósító egyenesen félelmetesnek tartotta, arra gondolva, hogy a tömeg akár meg is rohamozhatta volna a Nemzeti Múzeumot (de persze megnyugtatóként azonnal hozzátette, hogy ez nem volt reális eshetőség, hiszen remek volt a hangulat).⁵⁸

A tömegesség mellett a résztvevők társadalmi összetétele is fontos érvet jelentett. A *Pesti Hírlap* például a hagyományos főváros–vidék-ellentétpárt helyezte új értelmezési keretbe azzal, hogy kiemelte: a városban „üde arcszínű, csillogó szemű vidékiek” jelentek meg, „akik a budapesti sápadt, vérszegény emberek között a duzzadó erőt és egészséget képviselik”.⁵⁹ A beszámolók hangsúlyozták, hogy a nemzetiségi vidékeket is népes delegációk képviselték. A legvegyesebb összetételű temesi küldöttségben „borotvált képű svábok”, „virágos köntösű rácok, bunyevácok,

47 Rohonczy Gedeon (1852–?), politikus, földbirtokos, 1878–1901 között szabadelvű országgyűlési képviselő.

48 Irányi Dániel (1822–1892) politikus, publicista, lapszerkesztő. Az 1884-ben létrejött Függetlenségi és Negyvennyolcas párt elnöke, országgyűlési képviselő, a teljes vallásszabadság és a polgári házasság szószólója.

49 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

50 Austria–Hungary. *The Times*, 1894. március 6.

51 Liberalismus militans. *Pesti Hírlap*, 1894. március 4.

52 Egyházipolitikai mozgalmak. *Pesti Napló*, 1894. március 4.

53 Az országos szabadelvű nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.

54 A holnapi nagygyűlés. *Budapesti Hírlap*, 1894. március 4.

55 Liberale Monstrekundgebung. *Die Presse*, 1894. március 5.

56 Austria–Hungary. *The Times*, 1894. március 6.

57 Apró hírek. *Borsszem Jankó*, 1894. március 11.

58 Az országos szabadelvű nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.

59 Embersokaság. *Pesti Hírlap*, 1894. március 4.

sokácok,” illetve „oláhok” és magyarok is megjelentek.⁶⁰ A Temes megyei románok már a gyűlés előtti este „tarkán kivarrott, hosszú báránybőr ködmöneikben méltóságos lassúsággal” végigvonultak az Andrassy úton. Mintegy hatvanan betértek az Orient kávéházba is, ahol tájékozatlanságból elfoglalták a művészasztalokat. Néhányan egy másik kávéházba is elmentek, ahol román nótákat játszottak a tiszteletükre.⁶¹ A legnagyobb figyelmet azonban talán az keltette, hogy a magyar kormányzás alatt álló Fiume városa is népes küldöttséggel képviseltette magát. A vonaton utazó fiumei polgárokat már a kaposvári állomáson is nagy tömeg üdvözölte, Budapesten pedig bankettet adtak a tiszteletükre. A felvonuláson különösen lelkes tapsok köszöntötték a „magyar olaszokat”.⁶²

A tudósítások szerint a résztvevők összetétele bizonyította az esemény reprezentatív voltát, hiszen a budapesti utcán „csakugyan az egész Magyarország találkozott”.⁶³ Jól mutatja ezt a Borszem Jankó verse is, amely azt sugallta, hogy a nemzetiségek – az egységesnek feltételezett politikai nemzet részeként – képesek összefogni a liberális eszmék szolgálatában. A vers az összefogás elhivatott vezetőiként ünnepelte a magyarságot, amivel jól illeszkedett a kor birodalmi ábrándokat kergető közfelfogásához:

„Ki volt nagyobb? Fiume tán,
Az a lelkes, hű olaszság?
Vagy a román, akit tőlünk
El nem szédít semmi gazság?
Vagy a szálas vidám svábok,
Kiknek pompás regimentje
Zenezóra büszkén lépett:
»Kossuth Lajos azt üzente –«”

A szerző a legszebbnek természetesen a színmagyar komáromi küldöttséget érezte:

„Ezüst csat a kék dolmányon,
Az ajkakon magyar nóta!...
Szebb népet a föld se látott
Megteremtése óta.”⁶⁴

A szervezők szintén tudatosan alkalmazták a nemzeti büszkeség legitimáló erejét. A gyűlés főrendezője például olyan öltözetet viselt, amelyben „középkori fejedelemkülsőjű, kócsagtollas, kacagányos levante” benyomását keltette.⁶⁵ Arad megye delegációját honvéd díszruhás zenészek kísérték, akik a Rákóczi-indulót és a Kossuth-nótát fújták. Debrecen küldöttsége egy 1848-as zászló alatt vonult fel, a zempléniak pedig egy Rákóczi- és egy Bocskai-zászlóval jelentek meg. A történelmi ereklyék felvonultatása teátrális jelenetekre is lehetőséget adott: amikor például az ismert történetíró, Thaly Kálmán⁶⁶ meglátta a sárosi küldöttség rongyos Rákóczi-zászlaját, meghatottan odalépett, és megcsókolta a relikviát. Hasonlóan hathatott az olvasók érzelmeire, hogy a menetben részt vett egy idős honvéd mozgásképtelen felesége is, akit a felvonulók kis kocsiiban toltak magukkal.⁶⁷ Nem véletlen, hogy – nyilvánvalóan az érzelmi mozgósítás szándékával – a demonstrációt több orgánus is 1848-hoz hasonlította. A Pesti Hírlap még csak annyit jegyzett meg, hogy március 15. óta ez volt a legnagyobb tüntetés az országban,⁶⁸ a Pesti Napló viszont már arról írt, hogy ez volt Magyarország második nagy márciusa.⁶⁹

60 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

61 A liberális zarándoklat. *Budapesti Hírlap*, 1894. március 4.

62 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

63 Uo.

64 Ki volt nagyobb? (Tóth Kálmán után). *Borszem Jankó*, 1894. március 11. 4.

65 A liberális nagygyűlés. *Pesti Napló*, 1894. március 5.

66 Thaly Kálmán (1839–1909): politikus, történetíró, költő, az MTA tagja, 1878-tól több alkalommal a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője.

67 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

68 Az ország Budapesten. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.

69 A liberális nagygyűlés. *Pesti Napló*, 1894. március 5.

A menetet biztosító rendőrök és a felvonulást szemlélő közönség viselkedése szintén fontos szempontként szerepelt. A Pesti Napló például megállapította: „...megdöbbentő egyetértés uralkodott a tüntetők és a rendőrök között.” A Kálvin téren egyenesen „mámoros lelkesedés” volt tapasztalható, a lakók az ablakokból kihajolva éltették a felvonulókat.⁷⁰ Számos középületet és az Andrássy út ablakait is feldíszítették, a Nemzeti Kaszinóra földig érő nemzeti zászlót tűztek ki. A felvonulást negyedmillió ember nézte végig, amatőr és hivatásos fotográfusok dolgoztak a látvány megörökítésén. A nézői üdvözlés folyamatosan hallatszott, gyakran a felvonuló küldöttségek városait ünnepelték, még a szegedi paprika is éljenzést kapott. A pártpolitikai jelszavak hangoztatásától azonban a többség tartózkodott, hiszen ez megbonthatta volna az egységet.⁷¹ Az ünneplés csúcspontját jelentette, amikor virágzóport zúdítottak a menetre, amit a felvonulók az „Éljenek a lelkes honleányok!” felkiáltással köszöntek meg.⁷²

Az újságírók azonban annak is tudatában voltak, hogy olvasóik akár kétkedéssel is fogadhatták a bizonytalan társadalmi összetételű tömeg állásfoglalását. A beszámoló egy része ezért azt sugallta, hogy a vidékről érkező egyszerű emberek ösztönösen, a nép „kollektív bölcsességére” hagyatkozva voltak képesek a jó ügy mellé állni:

„Ezek mind, azt hiszem, csak homályos fogalommal bírnak a polgári házasság különböző formáinak egymáshoz való viszonyáról, nincsenek abban a helyzetben, hogy jogi és erkölcsi szempontból mérjék össze a házasságkötés eddigi formáival, de tudják, hogy ez a szabadság kérdése [...] Ez a közösség az értelmiség öntudatos liberalizmusa és a nép ösztönszerű szabadságszeretete közt a világon még egyszer fel nem található. [...] Kicsinyes, hogy ne mondjam, nevetséges vállalat volna a sokaság öntudatosságának, összeszerzése módjának fessegetésével jelentőségét csökkenteni.”⁷³

A falusiak jelenlétét egyes riporterek már önmagában is bizonyítéknak tekintették arra, hogy a nép bölcsessége elutasítja az egyházi álláspontot. Ezért lehetett például fontos mozzanat, hogy a felvonulók között Csákvár nagyközség is képviseltette magát, a „mosolygós dunántúli arcok” jelenléte mintegy megcáfolta Esterházy Miklós Mórict,⁷⁴ a falu földesurát, a katolikus gyűlés egyik szervezőjét.⁷⁵ A Borsszem Jankó szintén a nép rokonszenvének fontosságát hangsúlyozta: „Ha a »Nép szava, Isten szava«, azon az emlékezetes március 4-én megmutatta Isten, hogy ő is a szabadelvű egyházpolitika mellett tüntet.”⁷⁶

A nép józanságának képzetét erősítette a Pesti Hírlap anekdotászerű története arról, hogy néhány aggódó katolikus arisztokrata biztosítást akart kötni palotája ablakaira. A kommentár ezzel szemben biztosította az olvasókat, hogy „az intelligens nép oly méltósággal és annyi nemes érzéssel tüntetett, hogy lelkesedésének legerősebb kitérésében sem gondol ablakbetörésre.”⁷⁷ A rendezettség tényét emelte ki az a közlés is, amely szerint a hatalmas tömegben egyetlen zsebmetszés sem történt.⁷⁸

A nagygyűlés céljaival nem rokonszenvező lapok elsősorban a „számháború” eszközét alkalmazták. Azt hangsúlyozták, hogy a részvétel, ahhoz képest, hogy a szervezők az állam támogatására is számíhattak, nem volt igazán imponáló. A Magyar Állam szerint például a fővárosba érkezők létszáma – a liberális sajtó előzetes várakozásai ellenére – harmincezer volt, a felvonulók és a nézők együtt legfeljebb százezren lehettek.⁷⁹ A Katholikus Szemle hangsúlyozta, hogy a kormánytól függő gyárak kirendelték a felvonulásra munkásaikat, de a kíváncsiskodók száma még így is jóval meghaladta az aktív résztvevőket.⁸⁰ A Népszava becslése szerint a nagygyűlésen 20–30 ezer vidéki és ugyanennyi fővárosi polgár vett részt.⁸¹

70 Uo.

71 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

72 Az országos szabadelvű nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.

73 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

74 Esterházy Miklós Móríc (1855–1925) a főrendi ház tagja, kamarás, katolikus közíró, 1895-től a Katolikus Néppárt társelnöke.

75 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

76 Apró hírek. *Borsszem Jankó*, 1894. március 11.

77 Ablakbiztosító grófok. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.

78 *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.

79 A liberális nagygyűlés. *Magyar Állam*, 1894. március 6.

80 *Időszaki Szemle*, 1894. április 5. *Katholikus Szemle*, 8. kötet. 258.

81 A polgári házasság. *Népszava*, 1894. március 30.

A katolikus sajtó a politikai érettség problémáját is felvetette. Egy publicista szerint például a liberálisok csak látszólagos sikert arattak, mert egy gyűlés kizárólag akkor érdemel figyelmet, ha tagjai politikailag „nagykorúak”:

„Ha éljenző gyermekeket, ifjakat, szavazati joggal nem bíró egyének ezreit gyűjtik maguk köré, eljárásuk sajtóságot színeztet nyér. És a liberális tüntetők háromnegyed része ezekből állott. [...] Gyenge hatalom! Ez csak ellenzék erősítése.”⁸²

A Magyar Állam tudósítója arról számolt be, hogy a résztvevők egy része – saját elmondása szerint – a helyi jegyző kérésére jött el, kihasználva, hogy ingyen utazhat Budapestre.⁸³ Két nappal a cikk megjelenése után bizonyíték gyanánt Bartók Lajos⁸⁴ képviselő látványos gesztussal a képviselőház asztalára tett le egy vasúti ingyenjegyet, amelyet a nagygyűlés szervezőbizottsága állított ki.⁸⁵ A Magyar Államban közölt olvasói levél szerint a szolgabírók több településen is megtévesztették az embereket: azt mondták nekik, hogy olyan törvényt támogatnak, amely „eltemeti” a polgári házasságot, vagy azt, hogy a tüntetésen adócsökkentést fognak követelni (Orkövy, 1894: 1).

A Népszava szintén úgy vélte, hogy a rendezvény politikai erkölcsstelenségen alapult, hiszen a résztvevők nagy többsége nem volt választópolgár. A vidékiek általában nem tudták, hogy tulajdonképpen mit is éljeneznek meg. Ezért „sem a klerikális főuraknak és papoknak, sem pedig az úgynevezett »szabadelvéknek« nincs joguk a nép nevében beszélni”.⁸⁶

A Magyar Állam kiemelte, hogy a tömeg nem alkotott egységet. A résztvevők sokféle csoportból tevődtek össze, amelyeket különböző indokok vettek rá a megjelenésre. Sok gyári munkás vonult fel szervezett rendben, a környező falvakból számos „tót és sváb” parasztot rendeltek be. A szöveg sugalmazása szerint ők valamiféle elvárásnak, felsőbb kényszernek engedelmessé váltak. A vallási recepciót kívánó zsidók szintén nagy létszámban jelentek meg. A Függetlenségi Párt hívei nagy tömegben képviseltették magukat. Valójában egyedül ők voltak lelkesek és elkötelezettek – hiszen ebben az ügyben a kormány az ő szolgálatukba állt.⁸⁷

A Katolikus Szemle szerzőjének hasonló benyomásai voltak: a tüntetők az egyházpolitika iránt csekély érdeklődést tanúsítottak, és inkább 48-as érzelmeiknek adtak kifejezést. A gyűlés szerinte nem járt valódi közéleti hatással, mert „csinált és nem önkéntes volt”, és „a sokaság voltaképp nem tudta, hogy mit akar”.⁸⁸

A katolikus beszámolók szerint nemcsak a résztvevőknek, hanem a felvonulás szemlélőinek a hozzáállását is a közöny jellemezte:

„Lelkesedést pedig alig tapasztalt valaki. Az utcák két oldalán álló fővárosi polgárság némán szemlélte az elvonuló néma küldöttségeket úgy, hogy a figyelmes szemlélő inkább nézhet-e volna a csődületet a siketnémák országos gyűlésének, mint liberális tüntetésnek.”⁸⁹

Egy szerző erkölcsi kifogásokat is támasztott, mert tapasztalatai szerint a felvonulók abcúgolták a katolikusokat, gyakran elhangzott a jelszó: „Le a katolikus nagygyűléssel.”⁹⁰ Az esemény végén kisebb rendbontás is történt. Amikor a koszorúzást követően az egyetemisták kijöttek a temetőből, nagyobb tömeg gyűlt össze, amelyet az ifjak botozással akartak feloszlatni. Az akciónak több gyermek is kárát látta, és ez ellenük fordította a közhangulatot. Miközben az egyetemig vonulnak, az utca népe szidalmazta őket. Egy kisebb csoportjuk katolikus politikusok háza elé indult volna tüntetni, de a rendőrség ekkor feloszlatta a csoportosulást.⁹¹ A tüntetés ugyanakkor – ezt az apróbb esetet leszámítva – békésen zajlott, a rendőrség pedig összességében segítőkész, előzékeny magatartást tanúsított, ami

82 Liberális nagygyűlés. *Katholikus Egyházi Közlöny*, 1894. március 16.

83 A liberális nagygyűlés. *Magyar Állam*, 1894. március 6.

84 Bartók Lajos (1851–1902) költő, drámaíró, szerkesztő, 1887 és 1896 között a Függetlenségi Párt parlamenti képviselője.

85 *Országgyűlési Napló*, 1894. március 8. 79.

86 A polgári házasság. *Népszava*, 1894. március 30.

87 Kossuth tüntetés. *Magyar Állam*, 1894. március 6. 1.

88 *Időszaki Szemle*, 1894. április 5. *Katholikus Szemle*, 8. kötet. 259.

89 A liberális nagygyűlés után. *Magyar Állam*, 1894. március 7.

90 Liberális nagygyűlés. *Katholikus Egyházi Közlöny*, 1894. március 16.

91 Az országos szabadelvé nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.; *Budapesti Hírlap*, 1894. március 5.; A liberális nagygyűlés. *Pesti Napló*, 1894. március 5.

kézzelfogható tapasztalattá tette a hatalom támogatását. Ez éles kontrasztot jelentett azok számára, akik néhány évvel korábban részt vettek a függetlenségek véres, erőszakkal felosztatott véderőtüntetésein, amelyek halálos áldozatokat is követeltek (Heiszler, 1993: 87). A Pesti Hírlap ironikus írása jól jelzi, hogy a kormányt támogató demonstráció furcsa karaktere egyes kortársak számára is nyilvánvaló volt:

„Nincs ma már igazi tüntetés. Nem ér már a mai tüntetés egy pipa dohányt. Vénasszonyoknak, ijedős természetű lányoknak való már az egész [...] Nem tüntetés az kérem, mikor a kormány mellett tartják [...] Hiányzik belőle a frissesség, a zamat. Még egy ártatlan oldalbökést sem kaptam a rendőrségtől. Még csak a hírért sem hallottam annak az egykori rendőrbiztatásnak: »Üsd a gazembert, hogy jobban ordítson«. Azt sem tudják, hogy mi az a kergetés. Össze sem lehet velük veszni.”⁹²

* * *

A két budapesti nagygyűlés – a tartalmi szembenállás dacára – számos közös vonást mutat. A legszembetűnőbb a szervezők törekvése az általuk mozgósított tömegek kézben tartására, a rend megőrzésére. Ezzel is magyarázható, hogy mindkét gyűlésen hiányzott a spontaneitás – amely pedig elengedhetetlen kelléke a valóban sikeres demonstrációknak (Pataki, 1998: 137) –, a szereplők többnyire pontosan végrehajtották az előzetesen összeállított forgatókönyveket. A cél mindkét esetben a tömeghatás elérése volt, annak nyilvános demonstrálása, hogy a közvélemény az adott politikai csoportot támogatja. A kezdeményező szerepet érdekes módon a konzervatív katolikus oldal töltötte be. A magyar politikában ezzel látványosan mutatkozott be az újkonzervatív hozzáállás, amely a tömegek megnyerésével, a „nép” felvonultatásával kívánt hatást kelteni (Szabó, 2004). Erre a kihívásra a kormánypárt csak a módszer átvételével tudott választ adni. A Népszava kortárs megfogalmazása szerint: „A harcba belevonták a népet is. A papok kezdték és megmutatták a liberálisoknak, hogy miként kell a dolgot csinálni. Most meg ezek csinálják: mozgósítják a népet a reformtörekvések javára.”⁹³

A sajtó nagy terjedelemben számolt be a szónokok beszédeiről, közvetítette a politikai üzenetet, ám emellett a gyűlések egyéb mozzanatainak is jelentős figyelmet szentelt. A katolikusok támogatói főleg a nagygyűlés reprezentativitását és méltóságát emelték ki, amelyhez a püspöki kar, az arisztokrácia – és egyes sugalmazások szerint: a királyi udvar – kölcsönzött fényt. A kifelé sugárzott kép szerint a méltánytalan támadásoktól tartózkodó katolikusok a „nyugodt erőt” testesítették meg, a hagyományos uralkodó réteg és az öntudatos hívő nép pedig tökéletes összhangban nyilvánította ki véleményét.

A liberális nagygyűlés támogatói szintén nagy hangsúlyt fektettek a tömeg szervezettségre és tudatosságára, ám ők elsősorban a résztvevők számával és vegyes társadalmi összetételével kívántak hatást elérni. Azt sejtették, hogy a demonstráció a nép öntudatának (vagy legalábbis helyes politikai ösztöneinek) bizonyítéka, valamint a magyarság politikai vezető szerepének igazolása. Emellett mozgósították a múlt függetlenségi hagyományait, amelyeket kimondatlanul is párhuzamba állítottak az aktuális helyzettel, azon az alapon, hogy a nemzet ezúttal ismét egy külső hatalommal (ezúttal a Szentszékkal) szállt szembe.

A két nagygyűlésről a sajtóban közölt értékelések közös vonása, hogy a vitapartnerek fő érve az ellentábor mellett felvonulók őszinte elkötelezettségének megkérdőjelezésére volt. Míg a saját rendezvényük résztvevőit az ügy elkötelezett támogatóinak festették le, addig a másik oldal híveivel szemben gyakran felhozták a politikai éretlenség vádját, jobb esetben csak tudatlannak, megtévesztettnek, vagy egyenesen megvásárolt statisztának állították be az ellenfél demonstrálóit. Ennek hátterében az a hagyományos, elitista felfogás állt, amely a közvélemény fogalmát a művelt rétegek álláspontjával azonosította. Az értelmiség által kialakított közvélemény eszerint átterjed a társadalom alsóbb régióiba, kiszorítva ezzel a széles rétegek képviselte „tömegvéleményt” (Sipos, 1998: 187). A katolikusok és a liberálisok saját álláspontjuk helyességét egyaránt azzal próbálták meg bizonyítani, hogy gyűléseik segítségével fel akarták mutatni: a tömegek az ő álláspontjukat fogadják el „valódi” közvéleményként.

⁹² Udvarias rendőrök. *Pesti Hírlap*, 1894. március 6.

⁹³ A szabadelvűség bucsujárása. *Népszava*, 1894. március 2.

Az éles politikai szembenállást ugyanakkor nem követte egyfajta „kultúrharc”, a hétköznapi élet szintjén is megjelenő, folyamatos világnézeti alapú szembenállás. A politikusok a két nagygyűlés tapasztalatait – a korra jellemző módon – cinkos összekacsintással kezelték, és a feszültségeket egy anekdota segítségével oldották fel. Ez élénken megmaradt a kortársak emlékezetében, megörökítette például Apponyi Albert emlékirata is (Apponyi, 1922: 212). Az első közszereplő, aki az anekdotát a nyilvánosság előtt elmondta, valószínűleg Hock János⁹⁴ volt. Parlamenti felszólalásában március 8-án saját élményként adta elő a történetet, amely állítólag a liberális nagygyűlésen esett meg vele:

„...találkoztam egy bíróval, s kérdeztem, hogy mit keres Budapesten? Az azt mondta: »Szegény embernek otthon ilyen időtájban nincs dolga; a jegyző úr azt mondta: az útiköltség ki van fizetve; hát feljöttem«. Erre azt mondtam: »De úgy tudom, magát a katolikus nagygyűlésen is láttam!« Erre azt felelte: »Oda meg a plébános úr hozott fel«. (Általános, élelnderűltség)”⁹⁵

Az elmés, a helyzet fonákságát pontosan megmutató anekdota azonban valószínűleg nem Hock János saját szellemi terméke volt. A történetet a Pesti Hírlap ugyanis három nappal korábban már közölte a nagygyűlésről szóló tudósításában.⁹⁶ Március 7-én pedig a Budapesti Hírlap is beszámolt egy nagyon hasonló esetről – ebben a változatban Torontál megyei résztvevők szerepeltek.⁹⁷ Ez az apró mozzanat is jelzi, hogy a 19. század végének sajtója a politikai események értelmezésével és az álláspontok popularizálásával egyre nagyobb közéleti jelentőségre tett szert.

Irodalom

- Adriányi, Gabriel (1974): *Fünzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895–1945*. Mainz: v. Hase & Koehler Verlag.
- Apponyi Albert (1922): *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Budapest: Pantheon.
- Buzinkay Géza (2008): *Magyar hírlaptörténet, 1848–1918*. (Corvina Tudástár) Budapest: Corvina.
- Csáky, Moritz (1967): *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95*. Graz & Wien & Köln: Hermann Böhlau.
- Dersi Tamás (1973): *A századvég katolikus sajtója. (Irodalomtörténeti füzetek 81)* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Enyedi Zsolt (1998): *Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza*. Budapest: Osiris.
- Esterházy Miklós Móric & Zichy Nándor (1894): *A katolikus nagygyűlés Budapesten 1894. január 16-ikán*. Budapest: Athenaeum.
- Febronius [Bekics Gusztáv] (1891): *Ultramontanismus és nemzeti állam*. Budapest: Grill Károly kiadója.
- Hannerz, Ulf (1991): A világvárosok szerepe a kultúrában. *Replika*. 38. szám.
- Heiszler Vilmos (1993): A Janszky-ügy. In: *Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843–1991*. Összeáll. Gerő András. Budapest: T-twins Kiadó.
- Mazzoleni, Gianpetro (2002): *Politikai kommunikáció*. Budapest: Osiris.
- Orkövy János: Kik voltak a liberális nagygyűlésen? *Magyar Állam*, 1894. március 8.
- Pataki Ferenc (1998): *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba*. Budapest: Osiris.
- Salacz Gábor (1974): *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában*. München: Aurora.
- Sipos Balázs (1998): Hatalom és nyilvánosság: a budapesti liberális sajtó az 1920-as években. *Múltunk*, 2–4. szám.
- Szabó Miklós (2004): *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Budapest: Új Mandátum.
- Szigetváry Iván (1894): *Az országos liberális nagygyűlés emlékkönyve*. Budapest: Országgyűlési értesítő Kő- és Könyvnyomdája.

94 Hock János (1859–1936): katolikus plébános, politikus és író, 1887-től több alkalommal a képviselőház tagja, 1894-ben a Nemzeti Párt programját képviseli.

95 *Országgyűlési Napló*, 1894. március 8. 79.

96 Az országos szabadelvű nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 1894. március 5.

97 Semmi és valami. *Budapesti Hírlap*, 1894. március 7.